

VARSTVO IN OBNOVA KULTUR- NE DEDIŠČINE V NARAVNEM PARKU LONJSKO POLJE

*Varovano območje Naravnega parka
Lonjsko polje je izjemno glede
kulturnega in naravnega bogastva, ki
je visoko vrednoteno tako v hrvaških
kot evropskih okvirih. Nahaja se v
osrednjem toku reke Save, vzhodno od
Siska, na območju z geografskim
imenom Srednja Posavina.*

Vrste kulturne dediščine

Kulturna dediščina Lonjskega polja je povezana s tradicijo naseljevanja in sestavo vaških naselij. Glede na pozitivne zakonske določbe¹ je razvrščena takole:

Prostorska dediščina – nepremične kulturne dobrine

Kulturna krajina

Voda je dominantni naravni dejavnik kulturne krajine, ki ima značilnosti ravninskega, poljedelskega predela in je posledica ukvarjanja prebivalstva s poljedelstvom in živinorejo. Kulturna krajina Srednje Posavine presega meje varovanja naravnega parka in obsega celovito etnološko območje s tradicionalnimi naselji na levi in desni obali reke Save med Siskom in Gradiško. Kulturna krajina in etnološko območje sta nacionalno pomembna.

Naselja (vasi)

Znotraj meja parka se nahaja sedemnajst manjših in večjih vaških celot. Današnje naseljevanje datira v 18. stoletje, ko je

prenehala nevarnost turških osvajanj, zato lahko rečemo, da so naselja stara približno dvesto let. Razvila in oblikovala so se v 19. stoletju ter v začetku 20. stoletja. Tip naselja so pogojevali krajinski in kulturološki dejavniki.

Razlikujeta se dva tipa nižinskih, linijskih naselij: obcestna, pozidana le vzdolž ene strani, ter obcestna, pozidana na obeh straneh ceste. Ob reki Savi so značilne obcestne vasi, ki spremljajo linijo vodotoka. Vse vasi so pravilno strukturirane s kontinuirano nanizanimi domačijami. Parcele so ozke, izrazito dolge, postavljene pravokotno na cesto. Za naselja so značilne hiše, ki so z ožjimi pročelji usmerjene proti cesti; za vse velja enotna smer gradnje. Gospodarski objekti so pomaknjeni v notranjost parcele.

Vasi se nahajajo v ohranjenem naravnem ambientu, kjer je opaziti skladnost arhitekture in narave. Ohranjeni sta originalna organiziranost naselij in posameznih domačij ter tradicionalna lesena arhitektura. Čeprav so vasi tipizirane ter v določeni meri enakega videza, pa v vsaki od njih najdemo določene posebnosti.

Dve vasi imata tudi pravno varstvo: ena v celoti (Čigoč) in ena kot del vasi (Krapje).

Tradicionalna arhitektura

V gradbenem smislu so vasi Lonjskega polja tradicionalne celote z odlično ohranjeno stavbno arhitekturo. Ljudsko stavbarstvo prevladuje v odnosu do nove arhitekture, njegova značilnost pa je hrastovina kot tradicionalni gradbeni material Posavine.

Ljudsko arhitekturo sestavljajo različne vrste stavb, značilnih za vaška gospodinjstva. Hiše so osnovne in dominantne zgradbe na domačiji. Glede na višino jih delimo na nadstropne in pritlične. Njihove oblikovne značilnosti so podložen pravokotni tloris, dvokapna streha z naklonom 40–45, pokrita zunanja stopnišča z gankom, okrasni detajli (rezljane ograje, stropovi, detajli strehe in glavnih tramov).

¹ Zakon o zaščiti i očuvanju kulturnih dobara, Narodne novine št. 69/99.

Krapje - značilne lesene nadstropne hiše na ozkih parcelah

Hiše so grajene s tehniko horizontalnega zlaganja desk oz. plohov z vidno strukturo lesa na zunanjsčini.

Po vaseh je veliko lesenih hiš. V evidenci iz leta 2000 jih je bilo na območju parka kar 870. Pregled ohranjenosti tradicionalnih lesenih hiš je skupaj z valorizacijo naselja in stopnjo varovanja podan v tabeli 1.

Na domačijah so ohranjene raznovrstne gospodarske zgradbe: hlevi, seniki, lope (shrambe, drvarnice), svinjaki, koruznjaki. Starejše stavbe so grajene izključno iz lesa, v novejšem času pa jih gradijo v kombinaciji z opeko. Izvirne gospodarske stavbe so zelo redke in zaradi zamiranja dejavnosti vedno bolj izginjajo.

Posamezne hiše so zavarovane kot kulturna dobrina. Do zdaj je bilo zavarovanih 22 hiš oziroma gospodarskih objektov, predlaganih pa je še približno 260 hiš in domačij.

Posamezne zgradbe

Ob stavbni arhitekturi se po vaseh nahajajo tudi zgradbe različne javne funkcije, pomembne pri funkcioniranju vasi. Varujejo se kot kulturne dobrine in imajo zgodovinsko, arhitektonsko ter ambientalno vrednost. To so cerkve, kapele, sakralna in spominska obeležja, župnišča, kurije, stare šole, gasilski domovi in brodi.

Premične kulturne dobrine tega območja:

- umetniški predmeti (cerkveni inventar),
- tradicionalni inventar vaških gospodinjstev (hišni uporabni predmeti, noša, orodje, poljedelsko orodje).

Nematerialne kulturne dobrine

Duhovna dediščina tradicionalnega vaškega prostora je ohranjena skozi:

- glasbo, pesmi, ples, folkloro,
- ljudske obrti (znanje),
- znanje in vedenje o tradicionalnem načinu gospodarjenja (poljedelstvo, živinoreja, ribištvo).

Iz navedenega so razvidne številne in raznovrstne kulturne značilnosti Lonjskega polja. Prostorska celota kot kulturna dobrina ima najzahtevnejše in najbolj kompleksne pogoje varovanja. Vsebina se giblje od ohranjanja antropoloških značilnosti, spremljanja krajinskih sprememb, obnove in revitalizacije arhitekturnih celot in specifičnega načina gradnje do ohranjanja celotne kulturne identitete. Pri delu je potrebno sodelovanje interdisciplinarne skupine strokovnjakov.

Mužilovčica - niz tradicionalnih lesenih hiš

NARAVNI PARK LONJSKO POLJE

Naselje	Število lesenih hiš	Vrednost	Varstvo Naselje	Hiše
BUKOVICE	0	N	-	-
ČIGOČ	42	01	+	2
DONJA GRAČENICA	87	03	-	2
DRENOV BOK	76	02	-	3
JASENOVAC	0	04	-	-
KOŠUTARICA	0	N	-	-
KRAPJE	88	02/01	+	7
KRATEČKO	53	02	-	-
LONJA	82	02	-	-
MLAKA	10	04	-	-
MUŽILOVČICA	51	02	-	1
OSEKOVO	147	03	-	5
PUSKA	76	03	-	-
STRUŽEC	91	03	-	2
SUVOJ	30	01	-	-
SVINJIČKA	37	03	-	-
TREBEŽ	0	04	-	-
SKUPAJ	870		2	22

Tabela 1 / Vrednost naselij, število ohranjenih lesenih hiš po naseljih Lonskega polja, stopnja varovanja (stanje v letu 2000)

01 Naselje je v dobri meri ohranilo izvirni vaški ambient in tradicionalno leseno arhitekturo.

02 Deli naselja so ohranjeni v izvirnem ambientu s tradicionalno leseno arhitekturo.

03 V naselju so ohranjene nekatere značilnosti ljudske arhitekture.

04 V naselju so ohranjene posamezne stavbe ljudske arhitekture.

N Naselje je izgubilo tradicionalni ambient, prevladujejo starejše in novejši zidane hiše (nova naselja in naselja obnovljena po domovinski vojni).

Stanje in težave

Glavna težava je depopulizacija in zapuščanje domačij. V še obstoječih prebivajo večinoma starejši ljudje z zelo slabim standardom. Takšen položaj so povzročile politične odločitve po 2. svetovni vojni, zaradi katerih se je vaško prebivalstvo preseljevalo v mestne industrijske centre in se tam zaposlilo, vasi pa so se gospodarsko osiromašile. Proces se je nadaljeval z dolgoletnim zanemarjanjem območja, saj ni nihče vlagal v infrastrukturo, obnovo in proizvodnjo. Poleg tega je bilo območje močno opustošeno med zadnjo vojno na Hrvaškem. Vse naštetu je privedlo do zmanjšanja človeškega, prostorskega in gospodarskega potenciala naselij.

Zgodovinska tradicionalna arhitektura je pomanjkljivo vzdrževana, v zadnjem času pa se je še povečalo podiranje lesenih hiš in preseljevanje na lokacije izven naravnega parka.²

Razlogi so finančni, največkrat pa tudi posledica slabo razvite zavesti lokalnega prebivalstva o vrednosti arhitekture in o potrebi po njeni obnovi.

2 Zaradi obstojnosti hrastovega lesa so hiše v preteklosti pogosto selili iz enega naselja v drugo ali na drugo lokacijo znotraj naselja, danes pa je pogosto njihovo prestavljanje na geografsko in kulturološko popolnoma različna območja, kjer jih uporabljajo za vikende. Pogosta je tudi prodaja oz. uporaba hrastovih desk za ladjedelništvo, izdelavo rustikalnih interierov ipd.

3 Raziskovali so konservatorji, etnologi in arhitekti Uprave za varstvo kulturne dediščine in Konservatorskega oddelka v Zagrebu.

Območje je bilo leta 1990 razglašeno naravni park, šele leta 1998 pa je bil ustanovljen Javni zavod naravnega parka Lonjsko polje. Takrat se je tudi začela intenzivna promocija in z njo obiski turistov. Kmalu se je pokazalo, da ni dovolj ustrezno predstavljenih vsebin kulturne dediščine, prav tako pa bi bila potrebna velika finančna pomoč za celovito ureditev prostora.

Raziskovanje, dokumentacija

Po razglasitvi Naravnega parka se je konservatorska služba aktivneje vključila v raziskovanje prostora.³ Zelo dobro so bile dokumentirane tipologija arhitekture ter ostale značilnosti vaških naselij. Dokumentirali so po navodilih konservatorske metodologije: reambulacija terena, valorizacija naselij, izdelava opisov, arhitekturnih posnetkov in fotodokumentacije. Novelirani so bili popisi kulturnih dobrin in sprejeti pravni akti o varstvu posameznih kulturnih dobrin. Podatki so dobra osnova za načrtovanje varstvenih modelov.

Podatke o kulturni dediščini v GIS⁴ so začeli vnašati leta 1994 in nadaljevali leta 2000. Najprej so bili vneseni podatki za varovani vasi Čigoč in Krapje, sicer pa je projekt še na začetku.

V najnovejši akciji v sodelovanju z upravo parka vrednotijo in ocenjujejo tehnično stanje vseh lesenih hiš. Smisel takšnega dokumentiranja je evidenca vseh lesenih hiš, določanje števila spomeniško dragocenih posameznih kompleksov, ugotavljanje gradbenega stanja hiš in cenitev njihove obnove. Cilj je pridobitev podatkov za načrtovanje varstva in financiranja obnove ter revitalizacije.

Menim, da je treba z raziskovanjem in dokumentiranjem prostora nadaljevati, vendar pa ju usmerjati k elaboriranju konkretnih in dogovorjenih tem, potrebnih za izdelavo programa in projekta varstva, obnove in prezentacije vseh kulturnih dobrin.

Izdelava prostorskega plana Naravnega parka Lonjsko polje kot osnovnega prostorsko-planskega dokumenta je predvidena že nekaj let, vendar pa se zaradi omejenih sredstev iz državnega proračuna še zmeraj ni začela.

Zato bodo do sprejetja prostorskega plana parka varstvene ukrepe izvajali po osnovnih graditvenih pogojih v naravnem parku, določenih v prostorskem planu sisačko-moslavačke županije.

Varstvo

Konservatorji vidijo perspektivo in revitalizacijo območja prav v dejstvu, da je le-to varovano kot naravni vir in da obstaja velika možnost za aktiviranje stavbnega fonda v turistične in predstavitvene namene. Razen v turizmu je bodočnost območja vidna tudi v pridelavi zdrave hrane, aktiviranju domačij in tradicionalnega gospodarjenja.

Služba varstva kulturne dediščine mora nujno izdelati pravne akte za varovanje kulturnih dobrin in sicer: celotnega etnološkega območja, naselja in posameznih delov ter stavb z lastnostmi kulturne dediščine.

Zaenkrat še ne obstajajo konservatorski projekti za

obnovo naselij ali območje v celoti, je pa izdelava te dokumentacije uvrščena med prioritete financiranja. Izdelani so projekti obnove za dve hiši (Čigoč 26, Krapje 1).

Dosedanja izvedba varstvenih ukrepov je bila usmerjena v realizacijo manjših projektov obnove ter konkretnih akcij, prepoznavnih v širši javnosti.

V vasi Čigoč, evropski vasi štokelj⁵, je bila obnovljena lesena hiša na hišni številki 26, ki je bila pred tem že skoraj porušena. To je bil hkrati tudi začetni projekt obnove stavbne dediščine.

Obnovo je financiralo Ministrstvo za kulturo Republike Hrvaške. Hiša je bila predana v upravljanje Upravi parka Lonjsko polje, ki je v njej uredila informacijski center ter manjši razstaveni prostor. V isti vasi je evidentirana in odprta tudi zasebna zbirka domače obrti, tradicionalnega orodja, pribora in ostalih uporabnih predmetov.

Ministrstvo za kulturo je prav tako financiralo začetek obnove hiše v Krapju št. 1 ter župnijske cerkve v vasi Lonja, ki je bila poškodovana med domovinsko vojno.

Pomembno akcijo je konservatorska služba izvedla v vasi Krapje, ki je bilo razglašena za »Vas stavbne dediščine«. Tam že nekaj let potekajo Dnevi evropske dediščine, na katerih skozi diskusije in predavanja na lokalni ravni spodbujajo ideje obnove vaškega prostora in promocijo njegovih značilnosti. Poleti organizirajo delavnico, ki je namenjena učencem gradbenih šol.

Začeto delo bo dalo zelene rezultate le, če bodo izdelane prioritete ter če bodo našli zadostne vire financiranja za obnovo in konkretno pomoč prebivalstvu.

Literatura:

DOKUMENTACIJA UPRAVE za varstvo kulturne dediščine. Konservatorski oddelek v Zagrebu.

ISTRAŽIVANJE i utvrđivanje stanja etnoloških spomenika u Hrvatskoj - područje istraživanja Lonjsko polje. Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine. Zagreb 1991/1992.

PETRIĆ, Ksenija 1999: Očuvanje kulturne baštine Lonjskog polja. V: Bilten Parka prirode Lonjsko polje, letnik 1, številka 1, Javna ustanova Park prirode Lonjsko polje, Jasenovac.

- - 2000: Uvjeti izgradnje u Parku prirode Lonjsko polje (v tisku). Okrogla miza ob dnevu Naravnega parka Lonjsko polje. Sisak.

PETRIĆ, Ksenija, Ana Mlinar 1994: Dokumentiranje naselja za GIS Lonjskog polja. Zagreb.

PARK prirode Lonjsko polje. Čigoč br. 26, Studija obnove i revitalizacije. Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine, povjerenstvo u Zagrebu. Zagreb 1994.

PROJEKT Sava. Nastavak vodnogospodarskog uređivanja sustava od poplava u srednjoj Posavini. Procjena utjecaja na okoliš. Studija zaštite kulturne baštine, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Zagrebu. Zagreb 2000.

4 Geografsko informacijski sistem, v katerem so predstavljeni različni projekti in baze podatkov.

5 Zaradi velikega števila štokljin gnezd je bila vas proglašena za evropsko vas štokelj ter s tem postala najpopularnejše in turistično najbolj obiskano naselje Lonjskega polja.